

Ἡ καλλιέργεια τοῦ προσκυνηματικοῦ πνεύματος καὶ οἱ σύγχρονοι ποιμαντικοὶ προβληματισμοὶ *

τοῦ Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου
ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς
Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἐπίσκεψη ὀνομάτων

Ἄν ἀναφερθοῦμε στὴν ὀρολογία μὲ τὴν ὁποία ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τοὺς ὁμιλητὲς τοῦ παρόντος συνεδρίου ἢ ἄλλους ἐρευνητὲς νὰ προσδιορισθεῖ καὶ νὰ ἀναλυθεῖ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐν ἐξελίξει εὐρισκομένου Α΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ ὄρους ὅπως προσκυνηματικὲς περιηγήσεις, ἱερὲς ἀποδημίες, προσκύνημα, προσκυνηματικὲς ἐκδρομὲς, προσκυνηματικὸς προορισμὸς, θρησκευτικὸς τουρισμὸς, προσκυνηματικὸς τουρισμὸς, προσκυνηματικὸ πνεῦμα. Κύριο ἐπαναλαμβανόμενο στοιχεῖο «ἐπιθετικοῦ» ἢ «οὐσιαστικοῦ» χαρακτῆρα ἢ καὶ συνδυασμοῦ αὐτῶν τῶν δύο εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ προσκύνημα ἢ τὸ ἐπίθετο προσκυνηματικὸς, μία λέξη ποὺ ὡς ἐπίθετο ἀγνοεῖ καὶ τὸ Λεξικὸ τοῦ συναδέλφου Γ. Μπαμπινιώτη στὴν πρώτη του ἔκδοση (1998, σ. 1510) ἐνῶ τὴν υἱοθετεῖ στὴν δευτέρη ἐμπλουτισμένη ἔκδοση του (Β΄ ἀνατύπωση, 2005, σ. 1493). Βλέπετε, ἡ γλῶσσα μας ἐμπλουτίζεται καὶ προσλαμβάνει ἀποδίδοντας στὰ ἑλληνικὰ ξενόγλωσσους ὄρους ὅπως στὴν προκειμένη περίπτωση (pilgrimage tourism).

Ἐκεῖνο ποὺ πρῶτα ἐπιφέρει καὶ πρέπει νὰ τονισθεῖ εἶναι μία οὐσιαστικὴ στάση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκλάβει τὸν ἑαυτό του ὡς προσκυνητὴ. Ὅχι σὰν ἕναν ὁποιοδήποτε περιηγητὴ ἢ ἀπλῶς τουρίστα, κατὰ τὴν σύγχρονη ἐκδοχὴ τοῦ μετακινουμένου πρὸς τέρψη, ἀνάπαυση καὶ ψυχαγωγία ἀτόμου. Θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι στὴ βάση μιᾶς προσκυνηματικῆς περιηγήσεως ὑπάρχει πάντοτε ἡ ἰδέα τοῦ ταξιδιοῦ, τῆς μετακίνησης. Ὁ ἄνθρωπος μετακινούμενος ἀπὸ τὴν αὐγὴ τῆς ἀνθρωπότητας καὶ ἐγκαθιστάμενος κάπου μόνιμα ἀναζητεῖ σὲ λίγο ἄλλη γῆ καὶ ἄλλα μέρη. Πιστεύει ὅτι κάπου ἄλλοῦ τὸν περιμένουν καλλίτερες συνθήκες καὶ

* Εἰσήγηση στὸ πλαίσιο τοῦ Α΄ Πανελληνίου Συνεδρίου μὲ θέμα: «Προσκυνηματικὲς Περιηγήσεις (ἱστορία-παράδοση-νέωτερες ἐξελίξεις καὶ προβληματισμοί). Τὰ Ἐπτάνησα ὡς Πανορθόδοξοι Προσκυνηματικοὶ Προορισμοί», ποὺ πραγματοποιήθηκε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Συνοδικοῦ Γραφείου Προσκυνηματικῶν Περιηγήσεων (Ἀναπτύξεως τοῦ Θρησκευτικοῦ Τουρισμοῦ) στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Ζακύνθου στίς 14 καὶ 15 Νοεμβρίου 2009.

ἐλπίζει ὅτι πηγαίνοντας ἐκεῖ θὰ τίς συναντήσει καὶ θὰ διευκολυνθεῖ στὴ ζωὴ του. Δὲν ἐπιθυμῶ σ' αὐτὴ τὴν εἰσήγησή μου νὰ κάνω μία ἐπισκόπηση τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὁδίτης (homo viator) καὶ ταξιδευτῆ. Ἀπλᾶ ἐπεσήμανα μία κρυφὴ ἢ καὶ φανερὴ ἐπιθυμία ἐκείνου ποὺ ἀναλαμβάνει μία ἔξοδο ἀπὸ τὸν τόπο του γιὰ νὰ συναντήσει κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ οἰκεῖο ποὺ γνωρίζει, μία ἀπάντηση σὲ μία προσδοκία ποὺ τὸν ὑποκινεῖ νὰ φύγει.

Διαφορετικὴ προσέγγιση καὶ ἐπιδίωξη

Μία προσκυνηματικὴ περιήγηση, ἓνα ταξίδι γιὰ προσκυνηματικούς λόγους διαφέρει ἀπὸ ἄλλες συνήθειες μετακινήσεις: κατακτητικές, ἐμπορικές, οἰκονομικές, μεταναστευτικές, ἐπιστημονικές κ.ἄ. Ἡ περιήγηση αὐτὴ ἔχει γιὰ προορισμὸ ἓνα τόπο μὲ θρησκευτικὴ σημασία. Ἐνα σημεῖο γῆς ποὺ μπορεῖ νὰ σὲ ἀπο-γειώσει, νὰ σὲ φέρει δηλαδὴ σὲ ἐπαφὴ μὲ μία ἄλλη πραγματικότητα, ποὺ δὲν περιορίζεται σ' αὐτὰ πού σου προσφέρουν οἱ πέντε αἰσθήσεις σου. Εἶναι ἓνας τόπος ὁ ὁποῖος καὶ ὅταν τὸν φθάσεις ὡς προορισμὸ σὲ παραπέμπει κάπου ἄλλου.

Καὶ ἀκριβῶς, αὐτὸ εἶναι ποὺ ἐπιδιώκει ὁ «προσκυνητῆς» ὅταν ἐπισκέπτεται ἱερὰ προσκυνήματα, ἐκκλησίες ὅπου ὑπάρχουν θαυματουργές εἰκόνες καὶ ἅγια λείψανα, μοναστήρια καὶ ἡσυχαστήρια, ἀγιάσματα, τόπους ποὺ συγκεντρώνουν θρησκευτικὲς μνημεία, μικρὰ ξωκκλήσια ποὺ πανηγυρίζουν· ἀκόμα πρόσωπα, ποὺ ἡ φήμη τους ἔχει ξεπεράσει τὴν τοπικὴ ἐμβέλεια καὶ ἐλκύουν ἀπὸ παντοῦ ἀνθρώπους ποὺ ἐπιζητοῦν ἀνάπαυση σώματος καὶ ψυχῆς. Εἶναι ἀναγκαῖο νὰ μὴ ξεχνᾶμε τὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ξεκινοῦν οἱ ἄνθρωποι σ' αὐτὲς τὶς περιόδους.

Ὁ σκοπὸς αὐτὸς, συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ, περικλείει τὶς περισσότερες φορὲς τὴν ὑπέρβαση τῆς καθημερινότητας, ψυχικὴ ἀνάταση καὶ κατάνυξη, συνάντηση μὲ μιὰν ἄλλη πραγματικότητα, προσδοκία παρακλήσεως, ἀναζήτηση τοῦ προσωπικοῦ καὶ σὲ περιπτώσεις ὁμαδικοῦ-μαζικοῦ τουρισμοῦ. Ἐκεῖ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπολαύσουν πνευματικὴ θεραπεία, ν' ἀναγεννηθοῦν σωματικὰ καὶ ψυχικά, ν' ἀποκτήσουν ψυχοσωματικὴ εὐεξία καὶ δύναμη γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν εὐθύνες καὶ δυσκολίες γιὰ ὅταν ἐπιστρέψουν.

Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ τόποι συνιστοῦν «σημεῖα» ποὺ ἐντάσσονται σὲ μία «πνευματικὴ γεωγραφία», τὰ ὁποῖα ὅταν ἐνωθοῦν μεταξύ τους,

χαρτογραφοῦν ὁδοιπορικὰ προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ, ὑποβάλλουν σχέδια γιὰ εὐσεβεῖς, ἱερῆς ἀποδημίας καὶ ὁδοιπορίες.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ

Θὰ πρέπει ἀσφαλῶς σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ τονίσουμε ὅτι αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ὠφέλεια γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε δὲν εἶναι ἀπροϋπόθετη. Δὲν ἀρκεῖ ὁ τόπος ἀκόμη καὶ ὁ ἁγιασμένος τόπος γιὰ νὰ σοῦ δώσει τὰ ὀφέλη ποὺ περιμένεις. Εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο προσεγγίζεις αὐτὰ τὰ μέρη. Εἶναι ἡ προετοιμασία ἢ ὁποία ἔχει προηγηθεῖ γιὰ νὰ πλησιάσεις τὰ προσκυνήματα. Κι ἂν σκοπὸς σου εἶναι στὰ ἰδιαίτερα αὐτὰ μέρη νὰ πλησιάσεις μ' ἓναν ἰδιαίτερο τρόπο τὸ Θεὸς πρέπει νὰ λάβεις ὑπόψη σου τὴν προειδοποίηση τοῦ ἴδιου του Κυρίου μας, ὁ Ὅποιος στὸν ἐμπνευσμένο διάλογό Του μὲ τὴν Σαμαρείτιδα στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο ἀπομακρύνει τὸν κίνδυνο μιᾶς ἀπόλυτης καὶ ἀποκλειστικῆς τοπολογικῆς προσκυνήσεως τοῦ Θεοῦ Πατέρα.

«Πίστεψέ με γυναίκα, ὅτι ἔρχεται ὥρα ποὺ οὔτε εἰς τὸ ὄρος τοῦτο οὔτε εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα θὰ λατρεύετε τὸν Πατέρα. Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ μάλιστα ἤλθε ἤδη, ποὺ οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ θὰ λατρεύουν τὸν Πατέρα πνευματικὰ καὶ ἀληθινά, διότι τέτοιοι θέλει ὁ Πατέρας νὰ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ τὸν λατρεύουν» (Ἰωάννου 4, 21, 23).

Ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Κυρίου αἶρει τὴν ἀποκλειστικότητα, τὸ ἐκεῖ καὶ μόνον, ὄχι τὴν ὠφελιμότητα ἑνὸς τόπου ἁγιασμένου γιὰ τοὺς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνητές.

Ἁγιασμένοι τόποι

Γι' αὐτοὺς τοὺς τόπους ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου κυρὸς Θεόδωρος σὲ πρόλόγὸ του στὸ βιβλίον τοῦ τότε Ἀρχιμανδρίτου – τῶρα Μητροπολίτου Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου- κ. Ἀνθίμου Συριανοῦ, Παναγία Χαρακιανή, τὸ Ἱερὸ προσκύνημα τοῦ Μυλοποτάμου, διατύπωνε τὴν ἄποψη:

«...ὑπάρχουν τόποι ἐξαγιασθέντες μὲ τὸν σύνδεσμόν των μετὰ γεγονότων ἢ προσώπων ἱερῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν μέσα ἀναφορὰς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰς ὑπερβατικὰς πραγματικότητας, χῶρον συναντήσεως δυὸ ἢ τριῶν

πιστευόντων ανθρώπων, όπου ἐν μέσω αὐτῶν κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Κυρίου εἶναι Ἐκεῖνος παρῶν, καὶ συγχρόνως ἔτσι καθίστανται ἢ πρώτη βαθμὶς μιᾶς νοητῆς καὶ εὐλογημένης κλίμακος πνευματικῶν ἀναβάσεων».

Συναφεῖς εἶναι καὶ οἱ ἐμπειρίες τοῦ μακαριστοῦ Γέροντος Πορφυρίου (Μπαϊρακτάρη, 1906-1991), ὁ ὁποῖος ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους ἐμπνευστές τῆς ἔρευνάς μου πού φέρει τὸν τίτλο «Πνευματικὴ Γεωγραφία». Αἰξίζει νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ μαρτυρία τοῦ Κλείτου Ἰωαννίδη, (Ὁ Γέρον Πορφύριος, Ἀθῆναι 1993, σ. 94):

«Μᾶς ἔλεγε ὁ Γέρον ὅτι ὡσάκις πῆγε σὲ ἀγιασμένους χώρους, ὅπως εἶναι τὸ ὄρος Σινᾶ, τὸ Σπήλαιο τῆς Ἀποκαλύψεως στὴ νῆσο Πάτμο ἢ τὰ Ἱεροσόλυμα, αἰσθανόταν ἀπερίγραπτα βιώματα. Πάντοτε τόνιζε ὅτι ὑπάρχει ἀγιασμός τῶν τόπων, ὅτι οἱ τόποι εἶναι διαποτισμένοι ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Μᾶς ἔλεγε χαρακτηριστικά ὅτι, ὅταν ἀγωνιζόταν σὲ κάποιο μέρος, προκειμένου νὰ φτάσει σὲ μιὰ πνευματικὴ κατάσταση μὲ τὴν προσευχὴ, χρειαζόταν λ.χ. ἑνὸς τετάρτου ἢ μισῆς ὥρας ἀγώνα. Ἀλλὰ ὅταν αὐτὸ γινόταν σὲ ἀγιασμένο τόπο, τὰ πράγματα ἦταν διαφορετικά. “Μπαίνω γιὰ παράδειγμα”, μᾶς ἔλεγε “μέσα σ’ ἕνα ἅγιο σπήλαιο, ὅπως τὸ σπήλαιο τοῦ ἀγίου Νήφωνος ἢ τοῦ ἀγίου Νείλου στό Ἅγιον Ὄρος ἢ στό Σπήλαιο τῆς Ἀποκαλύψεως· καὶ δὲν προλαβαίνω ν’ ἀρχίσω νὰ προσεύχομαι καὶ ἀμέσως ὁ ἀγιασμένος χώρος μὲ ἀνεβάζει στὰ ὕψη”».

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος ἀναγνωρίζει τὴν τοποθεσία ὡς βοηθητικὴ γιὰ τὴν κατάνυξη:

«Πολλὲς φορὲς ὀδηγεῖ τὸν νοῦ μας σὲ κατάνυξι καὶ ἡ τοποθεσία πού μένομε καὶ ἡ θεὰ πού ἔχει. Ἄς σὲ πείσουν γι’ αὐτὸ ὁ Κύριος, ὁ Ἡλίας καὶ ὁ Ἰωάννης, οἱ ὁποῖοι προσεύχονταν κατὰ μόνους (σὲ διαλεγμένους ἐρημικοὺς τόπους)».

Ἡ γῆ, κατὰ παράδοξο τρόπο ἀγιάζεται μὲ τὰ συρόμενα βήματα τῶν Ἁγίων Του καὶ ἐμεῖς ἀκολουθοῦντες τὰ βήματα αὐτὰ σὲ ταξίδια προσκυνηματικὰ μετέχουμε στὴν ἀκολουθία τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸ «ὅστις

θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι». Τὰ ταξίδια αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ κοπιαστικά, νὰ σὲ κάνουν νὰ μοχθεῖς. Δὲν εἶναι ταξίδια ἀναψυχῆς, ἀσχέτως ἂν σὲ ἀναπαύουν καὶ τελικὰ σὲ θεραπεύουν καὶ σὲ σώζουν. Εἶναι ταξίδια ποὺ ἀκολουθοῦν το καλοτάξιδο πλοῖο τῆς Ἐκκλησίας ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς «εὐπλοῦς ναῦς». Ἡ ψυχὴ μας κάνει τότε πανιά... Γίνεται γοργοτάξιδο σκαρὶ σὲ ὅλα τὰ μήκη καὶ πλάτη.

Αὐτὰ τὰ ὀλίγα νομίζω ὅτι ἀρκοῦν θεολογικὰ γιὰ νὰ θεμελιώσουν τὴν τιμὴ ποὺ ὀφείλουμε στοὺς ἁγιασμένους τόπους καὶ τὰ ὀφέλη ποὺ ἀποκομίζουμε ὅταν φθάνουμε σεμνὰ καὶ ταπεινὰ ὡς προσκυνητὲς μὲ βαθειὰ συναίσθηση τῆς «ιερότητος» τοῦ τοπίου. Μὴ ξεχνᾶμε ὅτι «τοῦ Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς» (Ψαλμὸς 23,1)

Ὡς προσκυνητῆς ὁ ἄνθρωπος μπαίνει σὲ νέες περιπέτειες προσπαθώντας νὰ πορευτεῖ σὲ δρόμους θεραπευτικὸς γιὰ νὰ θεραπεύσει βαθειὲς ἀνθρώπινες ἀνάγκες του. Ἡ στάση σεβασμοῦ μὲ τὴν ὁποία πλησιάζουμε τόπους καὶ πρόσωπα κάνει νὰ ἀναδυθοῦν μὲ ἓνα καινούριο ἐντελῶς νόημα. «Κοινοὶ τόποι» ποὺ γίνονται ξεχωριστοί. Ὅχι μόνο γιὰτὶ ἐγὼ τοὺς εἶδα καὶ τοὺς ξεχώρισα. Κι αὐτὸ μπορεῖ νὰ συμβεῖ. Ἀλλὰ γιὰτὶ ἄλλοι πρὶν ἀπὸ ἐμένα ἔζησαν σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς ξεχώρισε ἡ παρουσία τους. Τόποι ποὺ γαληνεύει ἡ ψυχὴ μας ὅταν τοὺς πλησιάσουμε. Ἡ ἀνθρώπινη παρουσία δέθηκε μαζί τους καὶ ἀναδύεται.

Ὅσα ἀναφέρθηκαν στοιχειοθετοῦν τὶς προϋποθέσεις μὲ τὶς ὁποῖες ὀφείλει ὁ προσκυνητῆς νὰ πλησιάζει τὰ προσκυνήματα. Εἶναι αὐτὸ ποὺ μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσουμε ὡς προσκυνηματικὸ πνεῦμα καὶ στάση προσκυνηματικῆς.

Προσκυνηματικὸ πνεῦμα καὶ στάση

Νομίζω, ὅτι εἶναι πολὺ βοηθητικὸ γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ μᾶς ἀφορᾶ, νὰ ἐγκύψουμε στὴν ἔννοια τῆς στάσεως καὶ νὰ ὀρίσουμε τὴν στάση ὡς μία ὀλικὴ διαγωγή, ποὺ κινητοποιεῖ ὀλόκληρο τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀποτελεῖ σύνθεση πλήθους λειτουργιῶν. Οἱ γνωστικὲς, συναισθηματικὲς καὶ βουλευτικὲς λειτουργίες ὀργανώνονται σ' αὐτὴν σὲ μία πολὺπλοκὴ δομῆ. Μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ στάση ἔχει τὶς ρίζες τῆς στήν προσωπικότητα, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθεῖ ὡς τὸ σύνολο τῶν στάσεων ἑνὸς ἀτόμου.

Ἡ στάση ἀναφέρεται πάντοτε σέ πρόσωπα ἢ πράγματα, καί εἰσάγει τό ἄτομο σέ σχέση μέ αὐτά, τό προδιαθέτει εὐνοϊκῶς ἢ δυσμενῶς καί ἐκφράζεται μέ λόγια καί ἔργα. Ἐνέχει δέ πάντοτε, γνώση, διάθεση εὐνοϊκή ἢ δυσμενῆ καί δράση, ἢ μάλλον προετοιμάζει, προδιαθέτει γιά μία ἐνέργεια καί συμπεριφορά. Ἀπό αὐτά πού ἀναφέραμε, εὐκολα συμπεραίνεται ὁ κοινωνικός χαρακτήρας τῆς στάσεως, ἡ σχέση δηλαδή ἀναφορᾶς πρὸς τό ἀντικείμενο, πρόσωπο ἢ πρᾶγμα, τοῦ ὁποίου προϋποθέτει ἀσαφῆ τουλάχιστον στήν ἀρχή γνώση, ἡ ὁποία ὁμως τείνει νά καταστεῖ σαφέστερη καί καθαρότερη.

Ἐναντι αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου, τό ἄτομο διατίθεται νά ἐπιδείξει ὀρισμένη συμπεριφορά, θετική ἢ ἀρνητική, εὐνοϊκή ἢ δυσμενῆ. Ὅπωςδήποτε, ἡ στάση ἀποτελεῖ μία δυναμική δομή, μία ἐξελικτική, ὑποκείμενη σέ παραλλαγές ἰσορροπία. Χαρακτηρίζεται ἀπό μία σταθερότητα καί εὐρύτητα ἀνταλλαγῶν μέ τό περιβάλλον. Θά πρέπει ἐπίσης νά γνωρίζουμε ὅτι μία στάση προκαλεῖ μιάν ἄλλη στάση, πού δύναται νά ἐξελιχθεῖ καί σέ ἀντί-στάση. Νά τονίσουμε, δηλαδή, ὅτι ἡ στάση τῶν προσκυνητῶν ὡς πρὸς τόν προσκυνηματικό τόπο προορισμοῦ καί αὐτό τοῦτο τό προσκύνημα θά ἐξαρτηθεῖ καί ἀπό τήν ἀντίστοιχη στάση τῶν ἐντεταλμένων πρὸς ὑποδοχή καί τῶν συνεργατῶν τους ὡς πρὸς τούς προσκυνητές ἢ ἐπισκέπτες. Θά ἐπανέλθουμε ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος.

Ὅπως γιά κάθε ἀντικείμενο μιᾶς στάσεως, ἔτσι καί ἡ κατάλληλη στάση τῶν προσκυνητῶν ἀλλά καί τῶν ὑπευθύνων ὑποδοχῆς θά πρέπει νά διακρίνεται ἀπό κάποιες προϋποθέσεις. Θά ἔλεγα ἀπό ἕνα πνεῦμα τό ὁποῖο θά ἐμπνέει τή στάση καί θά τήν καθοδηγεῖ. Τό γενικό τοῦτο πνεῦμα μπορεῖ νά διαφοροποιεῖται κάθε φορά στίς ἐπί μέρους λειτουργίες τῆς στάσεως στίς ὁποῖες ἀναφερθήκαμε λίγο πιο πάνω. Γιά κάθε λειτουργία προϋποτίθεται ἡ ἀρχή πού τήν ἐμπνέει καί τήν κινητοποιεῖ. Ἔτσι, λοιπόν, ἀπαιτοῦνται τρία πράγματα τά ὁποῖα καί ἀναφέρονται στίς τρεῖς λειτουργίες τῆς στάσεως:

- ὡς πρὸς τή γνώση ἀπαιτεῖται ἕνα πνεῦμα μαθητείας·
- ὡς πρὸς τή διάθεση ἀπαιτεῖται ἕνα πνεῦμα ἀγάπης·
- ὡς πρὸς τή δράση καί τή συμπεριφορά ἀπαιτεῖται ἕνα πνεῦμα ἀσκήσεως.

Συνεπῶς:

- Γιά νά γνωρίσεις κάτι πρέπει νά μαθητεύσεις σ' αὐτό.

- Για νά διατεθεῖς εὐμενῶς πρέπει νά τό ἀγαπήσεις.
- Για νά δράσεις σωστά καί νά συμπεριφερθεῖς σωστά πρέπει νά ἀσκηθεῖς στήν ἐκτέλεσή του.

Καλλιέργεια τοῦ προσκυνηματικοῦ πνεύματος

Ἀκριβῶς, λοιπόν, στήν καλλιέργεια τοῦ προσκυνηματικοῦ πνεύματος θά πρέπει νά θεμελιωθεῖ κάθε προσπάθεια προετοιμασίας γιά τήν ἀνάληψη μίας «ιερῆς ἀποδημίας». Ὀφείλουμε νά παράσχουμε κάθε εἶδος σχετική πληροφορία καί γνώση μέ τόν τόπο προορισμοῦ: τήν ἱστορία του, τοὺς ἀνθρώπους πού ἔδρασαν ἐκεῖ καί ἄλλα στοιχεῖα ἀπαραίτητα. Ταυτόχρονα θά πρέπει νά κινήσουμε θετικά καί ἀγαπητικά τή διάθεση τοῦ προσκυνητοῦ γιά ὅσα θά συναντήσει ἐκεῖ πού θά καταλήξει. Ἀκόμα χρειάζεται μία πνευματική προετοιμασία ἀσκήσεως γιά νά μπορέσει νά συμμετάσχει ἐκεῖ πού θά φθάσει στήν προσευχή, στήν ἀγρυπνία, στίς λατρευτικές εὐκαιρίες πού προσφέρονται σέ ἕναν τέτοιο τόπο. Κι αὐτά ὅλα μποροῦν νά καλλιεργηθοῦν καί στό Σχολεῖο, στό πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, ὑπό τη μορφή διαθεματικῶν διδασκαλιῶν γιά παράδειγμα καί στά Κατηχητικά Σχολεῖα ἀλλά καί σέ ἐνοριακές εὐκαιρίες ὁμιλιῶν ἢ παρουσιάσεων.

Ποιοτική φιλοξενία

Δίπλα, ὅμως, στήν καλλιέργεια τῶν μελλόντων προσκυνητῶν ἀπαιτοῦνται καί ἄλλες προϋποθέσεις ἀπ' αὐτοὺς πού ὑποδέχονται τοὺς προσκυνητές. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ποιμαντική τοῦ ἐλευθέρου χρόνου, τὰ προσκυνηματικά ταξίδια ἢ οἱ ἱερεῖς ἀποδημίες ἀπασχολοῦν ἔντονα μεμονωμένους ποιμένες καί τήν διοικοῦσα Ἐκκλησία. Στίς σύγχρονες ἀνάγκες προσπαθοῦν ν' ἀνταποκριθοῦν προβάλλοντας παραδοσιακοὺς θησαυροὺς μέ ἐπίκαιρο τρόπο. Μέριμνά τους δέν εἶναι μία «μουσειακή» συντήρηση ἀλλά μία ζωντανή ἐνεργοποίηση καί προβολή ἐκείνου τοῦ ὁποίου αἰσθάνονται ὡς ἀγρυπνοὶ θεματοφύλακες. Ἐκεῖνο πού πρέπει νά προσεχθεῖ ιδιαίτερα εἶναι ἡ ποιότητα τῆς ἐπὶ τόπου προσφορᾶς μας, ἡ ὕπαρξη στοιχειῶδους προετοιμασίας καί ἀνάλογης ὑποδομῆς καί ὄχι μόνο ὕλικῆς.

Γνωρίζουμε ὅτι οἱ ἀρμόδιοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ (Ε.Ο.Τ.) καί τοῦ Ὑπουργείου Τουριστικῆς Ἀνάπτυξης ἢ Ὑπουργείου

Πολιτισμοῦ-Τουρισμοῦ, ὅπως εἶναι ἡ τωρινή (συνδυαστική μετονομασία τῶν δύο μέχρι τώρα ξεχωριστῶν Ὑπουργείων, φροντίζουν γι' αὐτὸ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ὑπεύθυνοι συμβάλλουν ἱκανῶς πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Πέρα ἀπὸ καθαριότητα καὶ τάξη ποὺ πρέπει νὰ ἐπικρατεῖ, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ μὴν ξεχνᾶμε τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ξεκινοῦν οἱ ἄνθρωποι σ' αὐτὲς τοὺς τὶς περιοδεῖες. Πόσο εἴμαστε ἕτοιμοι νὰ προσφέρουμε αὐτὸ τὸ ποιοτικὸ στοιχεῖο ζωῆς ποῦ ὁ κόσμος περιμένει καταφεύγοντας ἐκεῖ; Ἡ προετοιμασία, βέβαια, αὐτὴ δὲν εἶναι θέμα ὑποδείξεων, συνταγῶν, ἐντολῶν. Εἶναι ἐτοιμασία γιὰ «στάση ζωῆς» ποῦ ἀναπαύει ὅσους προσέρχονται. Μία στάση φιλοξενίας ποῦ συνοψίζει ὑποδοχὴ καὶ ἀγάπη. Οἱ ἄνθρωποι αὐτὴν τὴ φιλοξενία ἔχουν ἀνάγκη. Σ' ἓναν κόσμο, μέσα στὸν ὁποῖο τὶς περισσότερες φορὲς αἰσθάνονται ἀνέστιοι, στὴν Ἐκκλησία καὶ στοὺς χώρους τῆς περιμένουν νὰ νοιώσουν σὰ στὸ σπίτι τους, οἰκεῖοι καὶ δικοί.

Κι ὅμως εἶναι φορὲς, ποῦ κι ἐκεῖ λείπει ἡ ζεστασιά τῆς ἀνθρώπινης ἐπαφῆς· ἀπουσιάζει ὁ θερμὸς λόγος· ἡ ὑποδοχὴ γίνεται ψυχρὰ καὶ βαρετὰ, σὰ νὰ ἐνοχλεῖ ὁ ἐπισκέπτης· οἱ χώροι ἔτσι ὅπως εἶναι διαμορφωμένοι μερικὲς φορὲς, ἀποδιώχνουν καὶ ἀπωθοῦν.

Αὐτὴ ἡ φροντίδα γιὰ ποιότητα γιὰ τὴν ὁποία μιλούσαμε πιὸ πάνω πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται ὄχι μόνο στὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ ποῦ θὰ ὑποδέχεται τοὺς ξένους ἀλλὰ καὶ στὰ ἀντικείμενα ποῦ θὰ ἔχουμε προετοιμάσει νὰ προσφέρουμε ὡς ἀναμνηστικά, δωρεάν ἢ πρὸς πώληση. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο χρειάζεται ἡ ἀπαιτούμενη προσοχή.

Πολλὲς φορὲς καὶ γιὰ νὰ κρατήσουμε τὶς τιμὲς προσιτές, ὅταν τὰ κατασκευάζουμε οἱ ἴδιοι ἢ διότι τὰ προμηθευόμαστε ἀπὸ ἐργαστήρια μαζικῆς παραγωγῆς, παραμελοῦμε τὴ φιλοκαλικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας ἐμπορευματοποιώντας τὴν καὶ προσφέρουμε «ἀναμνηστικά» (σουβενίρ) ποῦ τελικὰ «δὲν θὰ θυμίζουν τίποτε» ἀπὸ τὸν τόπο ποῦ ἐπισκεφθήκαμε. Τὰ ἐργόχειρα δὲν εἶναι «ἐργόχειρο» ἀλλὰ κακῆς ποιότητος κατασκευάσματα ποῦ δυσφημοῦν αὐτὸν ποῦ τὰ προσφέρει ἢ τὰ πωλεῖ.

Ἄς μὴ ξεχνᾶμε μάλιστα, ὅτι αὐτὸ ποῦ θ' ἀποκομίσει ὁ ἐπισκέπτης ἀπὸ τὸν τόπο ποῦ ἐπισκέπτεται θὰ πρέπει νὰ ἔχει καὶ ἓναν αἰσθητικὰ παιδαγωγικὸ χαρακτήρα ποῦ νὰ τὸν πλησιάζει στὴν ἀπειρη ὁμορφιά, στὸ ἄλλο Κάλλος, τὸ ὁποῖο στὴν οὐσία συμβολίζει. Καὶ τὸ πιὸ μικρὸ

ἀντικείμενο ἄς μὴ τραυματίζει τουλάχιστον τὴν εὐαισθησία μας ἂν δὲν μπορεῖ νὰ κάνει αἰσθητὴ αὐτὴ τὴν ἄλλη πραγματικότητα.

Ἄς φροντίσουμε, λοιπόν, μὲ κάθε τρόπο ξεκινώντας ἀπὸ τὰ δικά μας, τὰ ἐκκλησιαστικά, νὰ ἀποχαρακτηρισθεῖ καὶ ἡ Ἑλλάδα ὡς «χώρα τοῦ κίτς». Ἄς μὴ ξεχνᾶμε, ὅτι ἡ Ἐκκλησία διαφύλαξε στὸ σῶμα Της ὡς κιβωτὸς ὅ,τι πιὸ ἐκλεκτὸ δημιούργησε ὁ λαϊκὸς μας πολιτισμὸς. Αὐτὸ πρέπει νὰ καθοδηγήσει καὶ τώρα κάθε εἶδους πρωτοβουλίες ἔτσι ὥστε ἡ θεραπεία νὰ ἀνάγεται σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα καὶ νὰ καλύπτει ὅλες τὶς χρεῖες τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπιλεγόμενα

Σ' αὐτὰ πού προηγήθηκαν διαφαίνονται καὶ ποιμαντικοὶ προβληματισμοὶ ὡς πρὸς τὴν ὠφελιμότητα αὐτῶν τῶν προσκυνηματικῶν περιηγήσεων ἢ ὅπως ἀλλιῶς θὰ θέλαμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὶς ἀπόπειρες προσεγγίσεως «ἱερῶν τόπων» ἢ «τόπων ἐκεῖ ὅπου κατοικεῖ ὁ Θεός». Ἀσφαλῶς δὲν προβληματίζονται μόνο οἱ σύγχρονοί μας ἐκκλησιαστικοὶ ταγοὶ καὶ πιστοὶ πού συμμετέχουν σ' αὐτὲς τὶς ἱερὲς ἀποδημίες. Ἦδη ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης εἶχε ἐκφράσει τὶς ἐπιφυλάξεις του γι' αὐτοὺς πού ξεσηκώνονταν νὰ πᾶνε στὰ Ἱεροσόλυμα νὰ προσκυνήσουν (*Περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα*, PG 46, στ. 1009-1116). Πολλοὶ διερωτῶνται κατὰ πόσον μπορεῖ νὰ συνδυαστεῖ μία ἐκδρομὴ μὲ ὅλες τὶς ἀνέσεις πού προσφέρει ἡ σύγχρονη τουριστικὴ βιομηχανία μὲ τὴν ψυχικὴ ἀνάταση τῆς ἀτμόσφαιρας μιᾶς Ἱερᾶς Μονῆς γιὰ παράδειγμα. Πόσο οἰκοδομητικὲς μπορεῖ νὰ εἶναι τέτοιου τύπου πρωτοβουλίες ἐκ μέρους τῶν ἐνοριῶν, γιατί μὴν ξεχνᾶμε ὅτι σκοπὸς τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου εἶναι ἡ οἰκοδομὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν πρέπει ἄστοχες ἐνέργειες μερικὲς φορὲς νὰ καλλιεργοῦν μία ἀντίθετη κατάσταση καὶ νὰ καταλύονται οἱ ἀρχὲς καὶ οἱ λειτουργίες τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐνέργειες ὀφείλουν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ φορεῖς νὰ ἐνεργοῦν μὲ πνεῦμα διακρίσεως καὶ νὰ κρατοῦν τὸν ἐκκλησιαστικὸ χαρακτήρα καὶ τὸν στόχο μιᾶς προσκυνηματικῆς ἐπισκέψεως.

Ὅπως ἀναφέραμε οἱ τόποι αὐτοὶ εἶναι τόποι ἱεροὶ καὶ ὅπως τονίζει σημαίνων ἐκπρόσωπος τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς χώρας μας «...τὰ ἴχνη αὐτῆς τῆς ἱερότητας ἔρχεται νὰ γνωρίσει ὁ ἄνθρωπος. Γιὰ τοῦτο ἔρχεται, ὀφείλει νὰ ἔρχεται ὡς προσκυνητῆς. Νὰ ἔρχεται, νὰ συμπεριφέρεται καὶ ν' ἀπέρχεται ὡς προσκυνητῆς. Νὰ ἐμβιώνει, νὰ

συμβιώνει και να αποβιώνει ως εύλαβης επισκέπτης» (Κ.Ε. Τσιρόπουλος, *Ανάμεσα σε δύο αιώνες*, Αθήνα 2002, σ. 134).

Βιβλιογραφία

Για τή συγγραφή τής εισηγήσεως ό όμιλητής στηρίχθηκε κυρίως σε μελέτες και έρευνές του γύρω από τή θεματική «Πνευματική Γεωγραφία» και «Θεραπευτικός Τουρισμός», οί όποιες έχουν αποτυπωθει έν μέρει στην ακόλουθη άρθρογραφία του:

- Φιλοξενία, στο περ. «Ό Έφημέριος» 1984, σ. 184-185 και στο ανάτυπο *Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σε δρόμους ποιμαντικής διακονίας* 3, Αθήνα 1985, σ. 34-40.
- Σχεδιάσμα πνευματικής γεωγραφίας, στο περ. «Ό Έφημέριος» 1985, σ. 56-58 και στο άνωτέρω ανάτυπο, σ. 82-96.
- Θεραπευτικός Τουρισμός, στο περ. «Ό Έφημέριος» 1987, σ. 272-273 και 1988 σ. 112-114, 136-138) και στο ανάτυπο *Σύγχρονοι Ποιμαντικοί Προβληματισμοί*, Αθήνα 1988 σ. 55-72.
- Θεραπευτικός Τουρισμός, στο περ. «Ό Έφημέριος» 1989, σ. 16-18 και στο ανάτυπο *Θεραπευτική Διακονία*, Αθήνα 1989, σ. 100-109.
- «Ταξιδεύοντας», στο περ. «Ό Έφημέριος» 1991, σ. 272-274 και στο ανάτυπο *Ποιμαντική τής καθημερινής Ζωής*, Αθήνα 1992, σ. 176-182.
- Αιγαιοπελαγίτικες σελίδες, στο περ. «Ό Έφημέριος» 1993, σ. 272-274 και στο ανάτυπο *Ποιμαντική πολλαπλών διαδρομών*, Αθήνα 1995, σ. 228-236.
- Ένα ταξίδι άλλιώςίκο από τά άλλα, στο περ. «Έφημέριος» 2006, 8, σ. 14-15.
- Προσκυνηματικές περιηγήσεις: Θεολογική θεμελίωση, περ. «Έφημέριος» 2006, 9, σ. 15-18.

Έπίσης:

- Άλεξάνδρου Μ. Σταυρόπουλου - Άγγελου Βαλλιανάτου - Αριάδνης Σαραντουλάκου - Τριαντάφυλλου Μπολτέτσου, *Οί δρόμοι του νερού. Όδοιπορικό θεραπευτικού τουρισμού στά αγιάσματα τής Ελλάδας*. Έκδ. Άρμός, Αθήνα 2002, 60 σ.

Βλ. άκόμη:

- Βαρβούνη Μ. Γ. , Προσκυνηματικές έκδρομές και ίερές άποδημίες, περ. «Θεολογία», τομ. 80, τευχ. 1, Ιανουάριος-Μάρτιος 2009, σ. 191-211.
- *Τερά Προσκυνήματα*, Ημερολόγιον 2007 (τοίχου) Ι. Ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου και Αγίου Γεωργίου Ν. Παλατίων-Ωρωποῦ.
- Ίερεμίου (Φούντα), Προς τούς άλλοδαπούς επισκέπτες τής χώρας μας, στην «Άπλη Κατήχηση» Ιανουάριος 2007 σ. 23-27 και Φεβρουάριος 2007 σ. 42-43.

- Κατραμάδου Σπυρίδωνος (Αρχιμανδρίτου), Γραμματέως τοῦ Συνοδικοῦ Γραφείου Προσκυνηματικῶν Περιηγήσεων, Τουρισμός καί χριστιανική μαρτυρία, στό περ. «Ἐκκλησία» 2008, 8, σ. 616-622.
- Χρυσοστόμου Μητροπολίτου Ζακύνθου, Ὁ Προσκυνηματικός Τουρισμός σήμερα, στό περ. «Ἐκκλησία» 2009, 7, σ. 473-475.
- Χρυσοχοΐδη Κρίτωνος, Ἱερά Ἀποδημία. Τό προσκυνηματικό ταξίδι στους Ἁγίους Τόπους στα μεταβυζαντικά χρόνια, *στό Ταξίδι, ἀπό τους ἀρχαίους ἕως τους νεότερους χρόνους*, ἔκδοση τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν (Ἐπιστήμης Κοινωνία), Ἀθήνα 2003, σ. 99-110.